

Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg

Wydział Filologiczny Uniwersytetu Rzeszowskiego

Instytut Polonistyki i Dziennikarstwa

Recenzja rozprawy doktorskiej Anny Wajdy **Zakresy funkcjonalne gramatyki grzeczności w nauczaniu języka polskiego jako obcego na poziomie początkującym** napisanej pod kierunkiem prof. dra hab. Stanisława Dubisza na Wydziale Polonistyki w Instytucie Polonistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2018

1. Uwagi wstępne

Pracę doktorską Anny Wajdy czytam z wielkim zainteresowaniem. Najpierw dlatego, że jest to bardzo solidna, nowatorska analiza nieopracowanych jeszcze obszarów glottodydaktyki, czyli problemów tematycznie związanych z nauczaniem polskiej grzeczności. I kolejno, pracę tę traktuję też – ze względów, powiedziałbym osobistych – jako swoistą podróż sentymentalną do zagadnień polskiej grzeczności językowej, którą jako jeden z pierwszych badaczy zacząłem opisywać ponad 40 lat temu. To bardzo ciekawe obserwować, jak młodzi badacze, stosując nowe metody, pomnażają moje pierwsze, z wielu względów ułomne, bo pionierskie obserwacje.

Chwałę wybór tematyki badawczej. Dotyczy ona dwóch ważnych zagadnień polskiej lingwistyki, po pierwsze, zwraca uwagę na naukowe i praktyczne aspekty nauczania języka polskiego jako obcego. Jest to stosunkowo młoda dyscyplina polskich badań językoznawczych, która dzięki tak znakomitym profesorom – teoretykom i praktykom, jak Władysław Miodunka, Jan Mazur, Anna Seretny, Piotr Gancarek, Stanisław Dubisz, Jolanta Tambor, Aleksandra Achtelek, Anna Żurek i wielu innych bardzo mocno się rozwinęła – w zasadzie od podstaw - w ostatnich czterdziestu latach.

Teoretyczne i empiryczne dociekania na temat nauczania języka polskiego cudzoziemców, zawarte w doktoracie p. Wajdy są znaczące. Drugim blokiem tematycznym przedstawianej rozprawy jest polska grzeczność językowa. W tym względzie Autorka przedstawiła merytorycznie nośny, solidny wykład teoretyczny o podstawach polskiej grzeczności i najbardziej aktualnym stanie badań tej problematyki, oraz wykonała wielkie badania empiryczne „gramatyki grzeczności” w podręcznikach do nauczania początkowego na poziomie A1. Cieszy, że powstała praca wartościowa, która znacząco pomnożyła wiedzę dotyczącą nauczania języka polskiego jako obcego. Okazuje się bowiem, że obecnie, w dobie przyspieszonych, bardzo dynamicznych przemian politycznych, gospodarczych i kulturowych,

sprawy poznawania innych krajów i ludzi przez medium języka i kultury stają się nie tylko modne, czy podejmowane ze względów sentymentalnych, ale często wręcz konieczne. Polska jest krajem o wielkiej kulturze narodowej, połączonej licznymi więzami z kulturą europejską i globalną, państwem rozwijającym się prężnie gospodarczo, o wielkim potencjale intelektualnym, co sprzyja podejmowaniu przez cudzoziemców nauki języka polskiego. Praca wychodzi naprzeciwko tym wielkim zapotrzebowaniom i naukowym, i praktycznym.

2. **Struktura rozprawy, wartości merytoryczne**

Doktorantka utrzymała - przy mnogości rozważanych kwestii - dyscyplinę wykładu - maksyma ilości Grice'a jest w pełni zachowana, a praca liczy w całości 280 stron. Jest to dzieło przejrzyste, dobrze wydzielono w nim najważniejsze bloki tematyczne i części mniejsze (fragmenty) rozdziałów. Chwalę spis treści, który bardzo dobrze orientuje czytelnika w zawartości, to prawdziwy, rzeczowy plan, logiczny, przejrzysty, wydzielający odrębne bloki informacyjne.

Praca składa się - klasycznie - ze Wstępu i z czterech wielkich rozdziałów. **Wstęp** zamieszczony na s. 9-14, zawiera dobre określenie celu i zakresu pracy. Już pierwsze zdanie można z powodzeniem traktować jako znakomite motto, przesłanie, pisze bowiem Autorka: „Zmiany w podejściu do nauczania języków obcych, które zaszły w XX wieku skłoniły badaczy do poszukiwania nowych rozwiązań w dziedzinie glottodydaktyki.” (s.9) Nawiązując do tego celnego stwierdzenia, Autorka zakłada, że jej rozprawa jest takim poszukiwaniem nowoczesnych, naukowych metod nauczania języka polskiego jako obcego. I rzeczywiście tak jest. Z całą odpowiedzialnością stwierdzam, że Doktorantka znalazła w swojej dysertacji takie metody. Jej badania udoskonaliły zarówno praktyczny, metodyczny warsztat nauczycieli uczących języka polskiego jako obcego, jak i wzbogaciły naszą wiedzę naukową z glottodydaktyki. Zaraz potem znajdujemy we Wstępie kolejny wektor działań badawczych Doktorantki, jest to proste stwierdzenie, że „Współczesna dydaktyka języków obcych opiera się przede wszystkim na podejściu komunikacyjnym” (s.9). Praca p. Wajdy stanowi bardzo nośne merytorycznie opracowanie grzeczności według założeń badawczych teorii komunikacji. W tych dociekaniach otwieramy się szerzej metodologicznie aniżeli w badaniach wcześniejszych, powiedziałbym naznaczonych geniuszem strukturalizmu i klasycznych teorii dydaktycznych, kiedy według ujęć systemowych uczono słownictwa i gramatyki w ramach lekcji (czytania) różnych najlepiej literackich tekstów. Dzisiaj mamy ujęcie komunikacyjne, o wiele bogatsze niż metody poprzednie, ujęcie obejmujące różne elementy nie tylko stricte językowe, ale także socjolingwistyczne, psychologiczne, pragmatyczne. Tak też postępuje p. mgr Anna Wajda. W

tej części pracy znajduję porządne naszkicowanie zamierzeń, wyznaczenie dwóch naczelných haseł problemowych (prawie jak w ujęciu encyklopedycznym), tzn. nauczania języka polskiego jako obcego (hasło pierwsze) i polskiej grzeczności językowej (hasło drugie). Połączenie tych haseł tworzy porządny – by użyć słowa Autorki – **projekt** badawczy. Zwracam uwagę na jeszcze jedną informację zawartą we Wstępie, mianowicie w przypisie 16 Autorka bardzo słusznie stwierdza, że punktem odniesienia będzie „Słownik językowego savoir vivre’u” Małgorzaty Marcjanik. Jest to – moim zdaniem – jedna z najlepszych prac o polskich zwrotach grzecznościowych.

Rozdział I **Etykieta i grzeczność w języku polskim – ujęcie teoretyczne** (s. 15-84) to doprawdy kompetentne, pełne, bardzo rzeczowe opracowanie problematyki polskiej grzeczności językowej. Po tych rozważaniach Autorki nasuwa się oczywisty wniosek, że badania polskiej grzeczności znakomicie się rozwinęły w ciągu ostatnich czterdziestu lat. Autorka zresztą przytacza moją obserwację sprzed wielu lat, kiedy, prowadząc duże badania grzeczności w Instytucie Filologii Polskiej UJ, ubolewałem, że językoznawcy nie zajmowali się szerzej tymi sprawami (por. przypis nr 19). Rozdział jest dwuczęściowy, w części pierwszej Doktorantka bardzo dobrze określiła językową grzeczność, wyznaczyła jej granice i rygory, po czym z podziwu godną dokładnością zanalizowała główne prace, jakie powstały na ten temat. Rzecz jasna, że korzysta Ona z ustaleń teoretycznych – zwłaszcza jeśli chodzi o definicje modelu grzeczności, zwrotu grzecznościowego, funkcji grzecznościowych, podziału elementów grzeczności, ustalenia jej różnych poziomów z dorobku takich badaczy grzeczności, jak Małgorzata Marcjanik, Małgorzata Kita, Halina i Tadeusz Zgólkowie, Romuald Huszcza, Eugeniusz Tomiczek, Kazimierz Ożóg, Antonina Grybosiowa, Anna Dąbrowska i inni, ale niekiedy śmiało proponuje własne rozstrzygnięcia. Rozdział ten przyjmuję w całości, sugeruję nawet jego odrębny druk jako bardzo pożyteczne materiały naukowe i dydaktyczne. Dużym osiągnięciem tego rozdziału jest zestawienie typów i przykładów najczęstszych polskich zwrotów grzecznościowych (s. 66-80).

Rozdział drugi podejmuje sprawy metodologiczne (s. 85-129). Doktorantka zdaje sobie doskonale sprawę z ważności dla całości gry językowej ustaleń metodologicznych. Ustalenia te stanowią solidny fundament całego doktoratu. Materiałem badawczym były odpowiednio dobrane podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego na poziomie podstawowym (ponad 40 pozycji), celem badań było stwierdzenie obecności w tych podręcznikach, i szerzej, w praktyce glottodydaktycznej grupy semantycznej (pragmatycznej) przynależnej do polskiej grzeczności językowej. Doktorantka poprawnie opisała metody badawcze stosowane do **określenia, wydzielenia i funkcjonowania** zwrotów grzecznościowych - całej gramatyki

grzeczności - w nauczaniu języka polskiego jako obcego. Metody te łączą zdobycze strukturalizmu, socjo- i psycholingwistyki, tekstologii z dominującymi metodami z pragmatyki językowej. Mamy tu precyzyjne definicje podstawowych terminów stosowanych w wykładzie: tekstu i dyskursu, teorii aktów mowy, skonwencjonalizowanych aktów grzeczności językowej, strategii grzecznościowych. Autorka zaznacza wyraźnie, że bada zwroty grzecznościowe jako akty mowy, wykorzystując głównie ustalenia Anny Wierzbickiej, a skrót SAGJ, oznaczający właśnie skonwencjonalizowane akty grzeczności językowej, pojawia się w pracy najczęściej.

Analizowany rozdział nosi tytuł **Ustalenia metodologiczne pracy** i zawiera prócz części opisującej zasady gry naukowej (por. s. 122-129), także fragmenty teoretyczne. Część stricte metodologiczna to partie zatytułowane **Wybór metod gromadzenia, opisu i interpretacji materiału**. Duża porcja tego rozdziału to dalsze bardzo istotne rozważania (ustalenia) dotyczące grzeczności językowej, chodzi tu zwłaszcza o poziom pragmatyczny, gdyż każde wyrażenie grzecznościowe jest bezpośrednim bądź pośrednim aktem mowy – **językowym działaniem**.

W rozdziale trzecim **Obecność skonwencjonalizowanych aktów grzeczności językowej w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego na poziomie podstawowym** (s. 130-238) przedstawia Doktorantka swoje badania empiryczne. Jest to najważniejszy fragment rozprawy, jej jądro empiryczne. Badania były wykonane bez zarzutu, poprawnie, a wnioski z tych obserwacji mocno wzbogacają polską glottodydaktykę; są rozpoznaniem niebadanego wcześniej pod tym względem obszaru problemowego i mogą być z powodzeniem wykorzystane w praktyce przy nauczaniu języka polskiego jako obcego.

Główną zdobyczą naukową tego rozdziału jest dokładna charakterystyka korpusu grzecznościowego w badanych podręcznikach. Ocena poszczególnych podręczników aspekcie grup wyrażen i funkcji grzecznościowych następuje według czterech kryteriów waloryzujących: 1. Jasność przedstawianych treści, 2. Systemowość, 3. Kryterium normatywności i uzusu, 4. Kryterium lingwistyczno-kompetencyjne. Jako długoletni badacz polskich zwrotów grzecznościowych stwierdzam wielką wagę rozważań zawartych w tej partii pracy. Studiując wyniki tych badań, szerzej widzimy polską grzeczność językową i lepiej możemy jej uczyć cudzoziemców.

Pracę zamyka dość długie **Podsumowanie** (s. 239-262). Autorka nie tylko przypomina tu najważniejsze wyniki swoich badań, zwłaszcza charakterystykę metod stosowanych w nauce języków obcych, ale daje inną rzecz, o wiele cenniejszą merytorycznie, mianowicie zestawia skonwencjonalizowane akty grzeczności językowej obecne w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego z wyrażeniami grzecznościowymi występującymi w języku

rodowitych użytkowników (s. 246-254). Te znakomite badania dają ważne informacje i dla glottodydaktyki, i dla badań grzeczności ogólnej Polaków. Autorka – co bardzo chwalę – ma wielką łatwość tworzenia takich zestawień (porównajmy wcześniejsze ze stron 66-80). I na sam koniec rozważań przytacza się niebanalne propozycje dydaktyczne - programowe. Bibliografia jest, moim zdaniem, wystarczająca i pełna.

3. Kilka kwestii do dyskusji

Pani mgr Anna Wajda dysponuje bardzo wielką wiedzą na temat polskiej grzeczności językowej, zachęcam ją wobec tego do stworzenia nowego, popartego nowymi badaniami **modelu grzeczności**, zmodyfikowanego i odmiennego od modeli Małgorzaty Marcjanik czy mojego, zaproponowanych przed laty w innej sytuacji polskiej wspólnoty. To na przyszłość i do ewentualnego przedyskutowania w czasie obrony.

Podoba mi się termin **gramatyka grzeczności** jako opis regularnych struktur niezbędnych do prawidłowego produkowania i używania przez podmioty mówiące (tu obcokrajowców) zwrotów grzecznościowych odpowiednich do sytuacji komunikacyjnej. Czy jednak nie jest to nadużycie? Sam w swoich pracach bałem się używać tego terminu. Co skłoniło Autorkę do wyboru takiego postępowania badawczego?

Bardziej wyeksponowałbym rolę **metody strukturalnej** w badaniach „gramatyki grzeczności”. Przecież większość obserwacji zawartych w tej mądrej pracy to klasyczne opisy strukturalne formy i funkcji elementów językowych, którym zadajemy językowo i kulturowo rangę „wyrażania naszego dobrego stosunku do drugiego człowieka”, czyli grzeczności.

4. Styl i język rozprawy

Autorka dysponuje dobrym stylem naukowym. Wykład przy całym bogactwie rozważanych problemów z glottodydaktyki i grzeczności językowej jest przejrzysty, logiczny, dobrze podzielony na mniejsze całości. Tekst jest poprawnie wydrukowany. Szczególnie cenne są tabele, które w sposób syntetyczny, skondensowany pokazują badane treści.

5. Konkluzja końcowa

Ustawa z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki zakłada, że rozprawa doktorska „powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (...) oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w danej dyscyplinie naukowej lub artystycznej oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia prac naukowych” (art. 13 ust. 1 ustawy). W świetle tego prawa stwierdzam, że

dysertacja mgr Anny Wajdy **Zakresy funkcjonalne gramatyki grzeczności w nauczaniu języka polskiego jako obcego na poziomie początkującym**, napisana pod kierunkiem prof. dra hab. Stanisława Dubisza, napisana Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego wypełnia rygory stawiane przed rozprawami doktorskimi; jest oryginalnym opracowaniem niebadanego wcześniej problemu z glottodydaktyki, przynosi wiele nowych informacji na temat polskiej grzeczności, posiada nienaganny warsztat metodologiczny świadczący o dużej wiedzy i umiejętności Doktorantki prowadzenia samodzielnych badań naukowych. Składam zatem wniosek do Rady Wydziału Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego o dopuszczenie p. mgr Anny Wajdy do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Praca zasługuje na druk.

Rzeszów, 15 września 2018

Kazimierz Ożóg

